

ÉLET ÉS HALÁL ISZONYTATÓ NEMEI

Vidosav Stevanović: *Testament*. Srpska književna zadruga, Belgrád, 1986

Vidosav Stevanović *Testamentum* című NIN-díjas regénye nem végrendelkezik semmi fölött, hanem végítéletet mond a úrasztikusan kiábrándító, menthetetlenül elszomorító, evilági emberi életről.

A mozaikokból összeálló mű első töredéke kulcsot ad a regény eszmei-formai értelmezéséhez. A vallomástevő (ebben az esetben az elbeszélő az író szerepét ölti magára) életének hirtelen fortulatójáról ad számot: rádöbben, hogy kérlelhetetlen elmúlás környékezi, az élet lassan elhagyja. A halál jelei félelmetes *irracionalitásként* nyomulnak be az addig értelmesnek hitt világ rendszerébe: a hősnék eltűnik az árnyéka, kezei közül kisiklik az álmok értelme, a tárgyak felmondják a szolgálatot, a por letörölhetetlen, a tükörben nem látni semmit, a városlakók átlátszóvá válnak, fojtogató csönd hömpölyög az utcákon, érzékszervei és felfogásképessége csődöt mondanak: „Mi zajlik bennem valahol mélyen? Miféle hullám dagad az ismeretlenből és fenyeget, hogy elnyel? (...) Kiknek a hangja hallatszott? Mit beszéltek? (...) Úgy tűnt, mintha időnként beszélnek valamit. Mit mondtam?” Fiiben az észbontó, felborult világban egy mozaikokból összerakható álom tér vissza ismételten, szimbolikusan mintegy magába sűrítve és szuggérálva az irracionalitás, a talány, a kivehetetlen és kimondhatatlan racionalizálhatóságának a módját. Ez a visszatérő álom magának a regénynek a metaforája, róla beszélve az író a *Testamentum* poétikáját fogalmazza meg: „Lassan minden álmom egyetlenegybe folyt, amely időnként visszatért. De soha egészben; részekből kellett összeraknom, mint a mozaikot, hogy figyelmesen elrendezzem a darabokat és új képsorokat hozzak létre. Az egészet így egyedül határoztam meg, sokszor biztosan tévedtem. Nem voltam biztos benne, hogy nem toldtam-e meg én magam, tudatalattim meghamisítva a tudatalattit... Kerestem a képek igazi helyét a többi között, forgattam őket és átrakosgattam, s ezzel jelentésüket is megváltoztattam.”

Az egyre elvárásoltabb táj életellenes életmegnyilvánulások nyomait mutatja csupán: felborult szemeteskanonát, vegyszerekkel mérgezett, fekete folyót, üszkös növényzetet, megmérgezett, fekete földet stb. Az elbeszélő útja a föld alá vezet, az alvilágba, a halálba. A regény az életben és emberben lakozó, visszataszítóan morbid halálformákból tartogat mondanivalót.

A töredékekben megszólaló elbeszélői hang nem állandó; olykor még egy mozaikon belül is változik. A leggyakoribb a Kao falubeliek nevében többes szám első személyben beszélő narrátor, de az elbeszélői sze-

repek között van uralkodó, katona, halott, özvegy, főistennő, ördög, óriás, fogoly stb. E heterogén anyagot mégis erősen egységesíti az állandó leíró módszer és a tematikus variálás, amely nyomasztó monotonitásában is újabbnál újabb megdöbbenést képes kiváltani ugyanannak a témának a kaleidoszkópszerű megforgatásában. Mi tárulkozik föl e minden mozaikkal árnyaltabbá, sarkítottabbá, kiismerhetőbbé tett „freskón”?

E formába öntött vízióval Vidosav Stefanović a maga elrettentő antropológiáját alkotta meg olyan sajátos archetipusokat (alakokat, helyzeteket) modellálva, amelyek által megragadhatta az emberi létezés — világlátása szerint — leglényegibb és legősibb mozzanatait. Reális és konkrét történelmi utalásai ellenére a *Testamentum* az univerzális szintjére emelkedő, metaforizált regény, amelyben a fantasztikus mozzanatok és a Kao nevű falu patriarchális közösségének domináló nézőpontja a mitikus-archetipikus átértelmezés teszi lehetővé.

Legelőször vizsgáljuk meg a *hősök és az elbeszélői* kérdéskörét! A mai regényre vonatkozó megjegyzések közül a *Testamentumra* is érvényes, hogy többé nem olyan hősök életét és reakciót követjük, akikben felismerjük önmagunkat; a különös, groteszk hősök csak messziről mutatkoznak mint képszerű és különleges objektumok; a modern írók nagy távolságról ábrázolják alakjaikat, narrációs szempontból monotonná és színtelenné egyszerűsítik őket; kivesszik belőlük a társadalmi ambíció és komoly érzelmihiányban szenvednek.

Stevanović alakjai azonban nem is tipikusan modern hősök, mert nem a mai világ kulisszái között mozognak, hanem egy elmaradott, babonás, nyájmeleg faluközösségben, ennek tagjai élik meg a történelem szörnyűségeit letelepedésüktől a török időkön, az osztrák—magyar fennhatóságon át a világháborúig. Ez a mozzanat különös fényt vet a regényvilágra: modern, elidegenült, magányos személyiségek helyett a közösségben élők *mi-tudata* tárul elénk. Hogyan képes az író e nézőpont sugarán haladva a mai emberről szólni? E sajátos emberi természetrajz szerint az ember még esendően és megátalkodottan ostoba; legtöbbször gyermeki szinten mozgó intelligenciával jutnak el a sírig; az egyed még képtelen felemelkedni az individualizmusig, kiválni a falkából. (Így a *Testamentum* elbeszélői nézőpontjai a modern regény szemszögeivel összhangban különlegesen, de nem individuálisak.) Ehhez az emberképhez valami eredendő elvetemültség, romlásra ítéltesség is kapcsolódik, ami mintegy szembeállítja az embert a természettel. Vagy maguk a jellemek destruktívak, morbidak, vagy az események, történések hoznak brutális pusztítást, amelynek ők a szenvedő alanyai. A mozaikok kis történetei és hősei egymásra sematikusán hasonlítanak: „ember- és világellemesek”. Extenzív valóságrajz helyett egy sarkított, monotonná tett sémát kapunk. „A nem mindennapi, groteszk vagy fantasztikus” nézőpontokból a narrátor szerepét felöltő hősök mozaik-

konként cserélődve is ugyanannak az írói világgépnek a motivációs pontjává lesznek.

Kao falu patriarchális közössége olyan közeget biztosít az író számára, amelyben természetesen mosódik egybe *csoda és valóság*. Ezzel olyan szövegalkotási módozatokra nyílik lehetőség, amelyekben adott a költői, a szürreális. A csodás dolgoknak mint jeleknek hatványozott valóságértékük van a mitikus tudatban. A jel a *Testamentumban* az evilági Rossz, a számtalan nevű, mindenkori és mai Rossz, a csapás, a pusztulás, a *halál* eljövételének, jelenlétének bizonyítéka. Minden mozaik, minden történet ilyen jelre, valami hirtelen változásra, rendellenesség megjelenésére épül. A dolgok, a természet rendje felborul, ennek jelei heves, drasztikus, brutális tünetek formájában törnek felszínre. Tűzvész, esőzés, szélvihar, éhínség; a gyom fékevesztett felburjánzása; kígyók, szöcskék, lepkek, dögegyek féhelmetes elszaporodása; alja nép lepi el a földet: iszákosok, betegek, tolvajok, testvérgyilkosok, betörők, szökevények, gyengeelméjűek, koldusok, torzak, szörnyszülőttek; s végül a *halál*, a nem-élet kétségtelen bizonyítékai, a halottak. „Mindenféle hullákat találtunk mint valamiféle fekete terméseket, melyeket a föld szakadatlanul szül és elnyel.” Az önmagából kivetkőző világ „ember- és életellenes” voltát azonban legmegrázóbban a cselekedetek és élethelyzetek leírása jelzi. Pl.: minden este egy foglyot sütnék meg nyárson vacsorára; a leigázottak csecsemőit forró vízbe mártják; a kislányait meggyalázó katonákat az apa lemészárolja és a rőfögő disznók elé veti stb.

A *Testamentum* az ember mitikus, mérhetetlen szenvedéseinek enciklopédiája. Mélységesen szenvedünk önmagunktól, a többiektől, a történelemtől, a természettől. Az apjukat, anyjukat könyörtelenül lemészárló fiak normarendszere, vagy a születéskor az eljövendő halál bizonyossága kapaszkodó szemlélet szerint a *féléber, pisálkáló árnyéklet-be/állatlétbe* hiába sugárzik be olykor félistennök táguó égboltja. Mennévrésre nincs esély e se-se állapotból: „És senki sem tudta közülnük, halottak vagyunk-e vagy élők, vagy csak valami nagy alom tartozékai.”

A végletektől izzó bibliai hangvételt humor és ironia szövi át a regényben, melynek forrása a kaói közösség gúzsba kötött kódexrendszere: „Senki sem tudja pontosan, hol van, mért van ott, ahol nincs, mért van sehol, mi is, ha semmi, és hogy van, ha van.” A *Testamentum* egész nyelvét ennek a paradoxális kódexszellemnek a logikai bukfencei szervezik.

Vidosav Stevanović embert fogolyként, leigázottként, sebesültként, haladokként, nyomorultként, meggyalázottként, csonkítottként, lidércnyomásosként, kízótként, szellemi-erkölcsi torzalakként és örökös katonaként ábrázoló mozaikregénye átütő erőteljességgel jeleníti meg a kí méletlenül kiszolgáltatott és nyers, evilági létet.

C.SÁNYI Erzsébet